

UKREPI PREVENTIVNE KONSERVACIJE V DEPOJIH POKRAJINSKEGA MUZEJA MARIBOR

Strokovni članek | 1.04

Datum prejema: 3. 12. 2021

Izveček: V Pokrajinskem muzeju Maribor smo v zadnjem desetletju precej gradiva prenesli v sodobno opremljene depojske prostore, gradivo v njih pa v več intervalih uredili v skladu s sodobnimi smernicami preventive konservacije. Ker je ohranjanje gradiva neločljivo povezano z ustreznimi postopki preventive konservacije, redno spremljamo novosti na področju stroke, hkrati pa razvijamo tudi lastne dobre prakse ter pripravljamo priporočila za izboljšanje stanja na področju preventive konservacije.

Ključne besede: depoji, preventivna konservacija, kompetence zaposlenih, obvladovanje tveganj

Uvod

Pomembna naloga muzejskih delavcev je pravilno hranjenje in ohranjanje muzejskih predmetov, saj ti kljub sodobnim tehnološkim pomagalom ostajajo temelj strokovnega dela. Ker je ohranjanje zbirk neskončen proces in se ciklično ponavlja, je izjemno pomembno, da vsi zaposleni skrbijo za ustrezno preventivno konserviranje.¹ Pri tem imajo manjši muzeji običajno prednost pred večjimi, saj zaposleni samoumevno izvajajo skupinska dela, si razdelijo odgovornosti ter so sposobni koordinirati posamezne faze dela in zato učinkoviteje porabljajo omejena finančna sredstva (Michalski 2011). Navedeno velja tudi za kolektiv Pokrajinskega muzeja Maribor.

Da lahko v muzeju uspešno skrbimo za ohranjanje gradiva (preventivno konservacijo), moramo zmanjšati možnost izgube njegove vrednosti, kar pomeni, da moramo predvideti, popisati in poskušati odpraviti tveganja, ki so jim predmeti pogosto ali zgolj občasno izpostavljeni. Na podlagi podatkov o gradivu (izvor, vrsta, material, ohranjenost, dimenzija ...), razmer, v katerih je gradivo hranjeno, podatkov o muzejski stavbi, okolju, v katero je umeščena, in drugih dejavnikov, ki lahko vplivajo na ohranjanje muzejskih predmetov, je zaželeno izdelati oceno tveganja za muzejske predmete. Pri tem so zelo pomembne izkušnje muzejskih delavcev. Zaposleni v mnogih letih ravnanja s

Abstract: In the last decade, the Maribor Regional Museum has transferred a number of objects to modernly equipped storages, and in several intervals arranged the materials within in accordance with modern guidelines of preventive conservation. As the preservation of material is inextricably linked to appropriate preventive conservation procedures, we regularly monitor innovations in the field, while also developing our own good practices and preparing recommendations for improving the situation in the field of preventive conservation.

Keywords: storage units, preventive conservation, employee competencies, risk management

predmeti najlažje ugotovijo pomanjkljivosti ali nepravilnosti, ki se ali bi se lahko pojavljale.

V članku bom predstavila metode preventivnega konserviranja, ki smo jih v Pokrajinskem muzeju Maribor izvajali v zbirki oblačilne kulture od njenega nastanka do danes.

Načini (razstavljanja)² in deponiranja gradiva do leta 2010

Pokrajinski muzej je začel sistematično zbirati gradivo v zbirki oblačilne kulture³ leta 1965 po razstavi *Tristo let mode na Slovenskem*. V muzeju so sklenili, da bodo zbirali predmete tako civilne kot vojaške oblačilne kulture, s katero so zbirko dopolnili še po razstavi *Uniforme v zgodovini* leta 1969.

Ker se je zbirka večala, se je kmalu pokazalo, da bo za hranjenje in razstavljanje naraščajočega števila predmetov treba urediti namensko opremljene prostore. Tako so leta 1973 odprli štiri razstavne sobe z vgrajenimi in pomičnimi zastekljenimi in osvetljenimi vitrinami, v katerih so razstavljali okoli 350 predmetov, kar je predstavljalo tretjino

1 Preventivno konservacijo sestavljajo posredni ukrepi za upočasnitev propadanja in preprečevanje škode z ustvarjanjem optimalnih razmer za ohranjanje kulturne dediščine, kolikor je to združljivo z njeno družbeno rabo (Šubic Prislan 2014: 2).

2 Principi razstavljanja predmetov sicer niso vsebina tega članka, a so prav v primeru zbirke oblačilne kulture pomembni, saj precej časa od ustanovitve te zbirke v Pokrajinskem muzeju Maribor zanjo ni bilo ustreznih depojev in je bil dobršen del predmetov v razstavišču razstavljen in hkrati trajno hranjen.

3 Poimenovanje zbirke oblačilne kulture, kot jo imenujemo danes, se je v preteklosti večkrat spreminjalo. V dokumentih lahko zanjo zasledimo različna poimenovanja, kot so »modna zbirka«, »kostumska zbirka«, »zbirka vojaških in modnih noš«, »oblačilna zbirka«, in še kakšno ime bi se našlo.

Slika 1: Del nekdanje stalne razstave oblačilne kulture leta 2003 (foto: Irena Porekar Kacafura).

zbranega gradiva.⁴ Preostalo gradivo so hranili v omarah in skrinjah kulturnozgodovinske zbirke.

Že tri leta po postavitvi nove stalne razstave so muzealci ugotavljali, da je stropna osvetlitev v premičnih vitrinah premočna in lahko poškoduje občutljivo tekstilno gradivo ter da jo bodo morali v prihodnje ublažiti (Arhivski vir 1). Žal se to ni zgodilo vse do začetka prenove gradu leta 2004, ko je bila razstava umaknjena. Večina gradiva je bila tako na razstavi prikazana več kot trideset let, nepravilna osvetlitev pa je na nekaterih predmetih povzročila nepopravljive poškodbe.

Kljub temu, da so bili predmeti v vitrinah, se je z leti na njih nabrala plast prahu, kar je bilo vidno predvsem na izpostavljenih delih oblačil in modnih dodatkov (ramenski deli, vrhovi pokrival, zgornji deli krinolin, sončnikov). Vsako leto so razstavišče temeljito prezračili in v prvih letih za zatiranje tekstilnih škodljivcev v vitrine namestili naftalinske kroglice, kasneje pa kafro, sivko in cedrovo olje. Šele leta 1996 so v razstaviščih začeli beležiti gibanje temperature in relativne vlažnosti, slednjo pa tudi uravnavati. V prostorih stalne razstave tudi ni bilo ogrevanja, zato so bila nihanja temperature med poletjem in zimo izdatna, vendar ne hipna.

Kljub nekaterim spodrsrljajem, ko je strokovnost muzealcev zamenjala želja po popularizaciji gradiva, so v muzeju na splošno skrbno odmerjali čas razstavljanja občutljivega gradiva na občasnih razstavah. Zavedali so se pomanjkljivega nadzora nad okoljskimi razmerami v muzeju in s tem tveganja za oblačilne predmete. V zgodnjih devetdesetih letih so zato začeli izdelovati rekonstrukcije historičnih oblačil, in že leta 1993 so bile prve postavljene v stalno razstavo stanovanjske kulture (Arhivski vir 2).

Dva prostora za deponiranje predmetov oblačilne kulture so pridobili ob prostorih stalne razstave leta 1979. V odpr-

tihi omarah je bilo gradivo na policah hranjeno prosto ležeče in v kartonskih škatlah, nekaj omar pa je imelo obešala za obleke, ki so bile pred prahom zaščitene s folijami. Po letu 1991 so začeli urejati dodatna depojska prostora. V depojih so na novo razporedili gradivo (Arhivski vir 3), ko so nabavili večje število kartonskih škatel in stojal za oblačila ter uredili priročno delavnico za posege na tekstilu. Na odprte omare so namestili zavesa iz platna kot zaščito pred prahom. Ob preurejanju depoja se je pokazalo, da so prostori maksimalno izkoriščeni in da jih z večjim pritokom predmetov ne bo mogoče dodatno obremeniti (Arhivski vir 3). Zaradi prostorske stiske je bil otežen pregled gradiva v omarah in na stojalih, saj so bili predmeti preveč natrpani. Prav tako je primanjkovalo primernih zaprtih predalnikov, v katerih bi morali v ležečem položaju hraniti najobčutljivejše muzealije iz te zbirke, ter odlagalnih površin za njihov pregled (Porekar Kacafura 2012: 52).

Konservatorsko-restavratorski tehniki, ki so sodelovali pri hranjenju, urejanju in razstavljanju predmetov oblačilne kulture, so delali na vseh muzejskih področjih in niso bili specializirani za posamezne vrste gradiva. Pri urejanju gradiva so se lahko opirali predvsem na znanja in praktične napotke iz različne domače in tuje literature.⁵ Všečnost postavitve predmetov na razstavi ali ureditve predmetov v depoju je bila mnogokrat odvisna od njihove iznajdljivosti. Vse posege na gradivu in urejanje depojev so opravljali pod nadzorom kustosa, najprej Sergeja Vrišerja in kasneje Andreje Vrišer. Slednja je s konservatorsko-restavratorsko tehniko Marijo Leskovec v začetku devetdesetih let uredila za takratne razmere vzorčno urejene depojske prostore oblačilne kulture.⁶

Leta 1995 so v muzeju kot vodjo oddelka za konserviranje in restavriranje zaposlili avtorico tega članka. Skrb za preventivno konservacijo v zbirki oblačilne kulture je v muzeju prvič v celoti prevzela konservatorica-restavratorica. Uvedli smo vodenje konservatorsko-restavratorske dokumentacije o opravljenih posegih na predmetih, uporabo novih, inertnih materialov za deponiranje, embalaranje in transport ter kontrolo in uravnavanje okoljskih razmer v razstavišču in

5 Zaposlenim so bile v izjemno pomoč publikacije, ki jih je izdajalo Društvo muzealcev Slovenije, pri njihovi vsebini pa je aktivno sodelovala Nada Sedlar, vodja Oddelka za konservacijo Narodnega muzeja Slovenije. Zvezka *Klimatizacija v muzeju*, ki je izšel leta 1982 in je bil prevod in povzetek Kühnovega dela, ter *Splošna pravila za delo v muzejih in galerijah SR Slovenije* iz leta 1983 sta prinesla nekaj jasnih navodil tudi za ohranjanje predmetov oblačilne kulture oz. tekstilnih predmetov. Tudi Sergej Vrišer, ki je sam predaval muzeologijo in je poznal sodobne smernice deponiranja in razstavljanja tekstilnega gradiva, je prevedel nekaj poglavij o preventivni konservaciji iz različne nemške strokovne literature, ki je bila na razpolago v muzeju, prevode pa so pri svojem delu s pridom uporabljali konservatorsko-restavratorski tehniki.

6 Z današnjega gledišča in s sedanjimi znanji imamo lahko na to ureditev seveda vrsto pripomb, a lahko trdimo, da je bil za takratni čas depo oblačilne kulture eden najbolje urejenih v državi.

4 V letih, ko so v muzeju postavili prvo kompleksno stalno razstavo, ni bilo na razpolago lutk za muzejske postavitve iz ustreznih materialov, prav tako ne sredstev za njihovo nabavo. Uporabljali so večinoma izložbene lutke ali pa so jih izdelali sami iz materialov, ki so jim bili na voljo na tržišču.

depojih. Zaradi ugotovljene previsoke relativne vlažnosti (RH), ki bi lahko v polnem depoju botrovala nastanku in rasti plesni ter mikroorganizmov, smo nabavili nekaj kondenzacijskih razvlaževalnikov in tako uravnavali vlažnost. Kot zaščito pred tekstilnimi škodljivci smo leta 2001 vpeljali redno dezinsekcijo predmetov oblačilne kulture z insekticidi.

Načini deponiranja gradiva po letu 2010

Leta 2000 smo v muzeju pripravili elaborat o prenovi gradu, razstavišč in depojev. Kustodinja zbirke oblačilne kulture je pripravila popise gradiva, konservatorka-restavratorka pa pogoje za njegovo hranjenje, potrebne površine in popis primerne opreme. Projekt opreme za depo oblačilne kulture je bil izdelan leta 2008, dve leti kasneje pa tudi realiziran. Prostor novega depoja so opremljeni s po meri izdelano kovinsko pohištveno opremo, imajo pa tudi vso potrebno infrastrukturo, zaslon oken pred vplivom direktne sončne svetlobe in primerne klimatske razmere.

V letih 2017 in 2018 smo z dodatnimi zaposlenimi izvedli detajlno urejanje večine gradiva v depoju, saj smo odpirali novo stalno razstavo oblačilne kulture. Ob tem smo si zastavili preprost cilj: vzpostaviti pregleden in učinkovit sistem hranjenja in dokumentiranja ter zagotoviti varnost za predmete. Pripravili smo seznam nalog, ki smo jih izvedli, da lahko govorimo o urejeni zbirki:

- izris načrta depojske opreme s hojnico in načrt lokalizacije opreme (sistem označevanja omar, predalnikov, polic in predalov, kjer so predmeti hranjeni);
- analiza tveganj zaradi prostorov in opreme depoja (izvedba izboljšav);
- analiza obstoječega stanja muzealij in dodaten popis (pregled predmetov, popis stanja ohranjenosti, razdelitev v smiselne muzeološke skupine, dopolnitev dokumentacije ...);
- analiza obstoječega principa hranjenja predmetov in uporabljenih embalažnih materialov (izvedba izboljšav);
- natančnejša razvrstitev predmetov glede na zahteve po hranjenju (možnost obešanja, zlaganja, posebne zahteve hranjenja ...);
- analiza okoljskih razmer v depoju;
- dodatna izvedba dezinsekcije.

Evidentirali smo stanje ohranjenosti predmetov, jih razprašili, zanje izdelali podporna ležišča, po potrebi zamenjali embalažo ali obešalnike, med predmete vložili trajno obstojen papir in namestili zaščitna pokrivala, izdelana iz materiala Tyvek, dopolnili dokumentacijo, predmete fotografirali in jih razdelili v smiselne muzeološke sklope ter jim določili trajna ležišča.

Predmete v depoju oblačilne kulture trenutno hranimo v škatlah, na obešalih in prosto ležeče na policah v omarah in predalnikih, pritrjene na mrežah, na prostostojećih obešalih in na razstavnih lutkah. Način hranjenja predmetov

Slika 2: Pred prahom zaščiteni predmeti (foto: Irena Porekar Kacafura).

je odvisen od njihove ohranjenosti, oblike in velikosti, saj poskušamo s pravilnim hranjenjem zmanjšati napetosti v materialu in s tem možnost dodatnih mehanskih poškodb. Tridimenzionalne tekstilije hranimo leže ali pokončno. Najobčutljivejše deponiramo v širokih predalnikih ali na izvlečnih policah, ki nudijo oporo celotnemu predmetu, s čimer tudi lažje dostopamo do njih. Za predmete, ki lahko visijo, uporabljamo lesene obešalnike, s katerimi smo v zadnjih letih nadomestili neustrezne plastične. Kljub protiprašnim zaporam na kovinskih tirnih omarah predmete na obešalih dodatno ščitimo s prevlekami iz paropropustne folije Tyvek.

Večino preostalega gradiva hranimo v kartonastih škatlah, ki se zapirajo s pokrovom, kar preprečuje morebitno nalaganje prahu na predmete in enostavno manipulacijo. Znotraj jih zaščitimo s trajno obstojnim papirjem ali folijo Tyvek. Trenutno je le del škatel izdelanih iz trajno obstojnega kartona.

Večji ploski tekstil (preproge, zastave in prapori) hranimo navit na oporo, da ne prihaja do lomljenja vlaken. Za preproge uporabljamo kolute z dovolj velikim premerom, obešene na kovinsko stojalo, za prapore in zastave pa manjše kolute, pritrjene na kovinske mreže na stranicah tirnih omar.

Na kovinskih mrežah hranimo še dežnike in sprehajalne palice, nameščene v tulce in ovite s folijo Tyvek. Nekatera občutljiva oblačila hranimo na prilagojenih prostostojećih razstavnih lutkah, ki so zaščitene s protiprašno prevleko iz folije Tyvek. Na pomičnih stojalih pa večinoma le začasno hranimo predmete, ki jih pripravljamo za razstave, proučevanje ali inventarizacijo.

Med urejanjem smo odpravili nekatera zaznana tveganja (npr. zaščitili ostre robove na kovinskem pohištvu, ki bi lahko poškodovali predmete), hkrati pa pripravili seznam priporočil in smernic, kaj je treba izboljšati oziroma kako ravnati v bodoče. Izpostavljam le nekatere:

Slika 3: Urejanje pokrival (foto: Irena Porekar Kacafura).

- Na zaprtem hodniku pred depojem bo treba urediti skladišče pomožnega materiala, ki ga potrebujemo za delo v depoju.
- Za nekatera trodimenzionalna oblačila moramo izdelati dodatne opore, saj pri pregledu opazimo deformacije predmetov. Prav tako bo treba zagotoviti dodatne predalnice za hranjenje najobčutljivejšega gradiva v ležečem stanju.
- V čim krajšem času moramo zamenjati še nekaj starejšega embalažnega materiala, predvsem škatle, ki niso izdelane iz trajno obstojnega kartona, ter poskrbeti, da se bodo ustrezni materiali uporabljali tudi za vso pomožno opremo in pri transportu. Pripravili bomo seznam materialov s sprejemljivimi lastnostmi, ki se lahko uporabljajo v stiku s tekstilnimi predmeti, ter o tem poučili zaposlene.
- Posebno pozornost moramo nameniti ustreznemu ravnanju s predmeti ter skrbi, da zaposleni predmete po različnih obdelavah vrnejo na za to določena ležišča, kar žal ni vedno samoumevno.
- Pripraviti moramo tudi prostor za sprejemanje novih predmetov, ki so lahko potencialno okuženi, saj trenutno nimamo prostora za karanteno in to izvajamo v konservatoriko-restavratorskih delavnicah.

Za spremljanje okoljskih dejavnikov smo pripravili protokol in zaposlene zadolžili za preverjanje in regulacijo relativne vlažnosti in temperature. Uvesti želimo še protokole spremljanja dostopnih podatkov o količini plinastih onesnaževal v mestnem jedru in s tem povezanim prezračevanjem prostorov, protokol ukrepanja v primeru okužb s tekstilnimi škodljivci in protokol vzdrževanja opreme in rednega čiščenja prostorov.

Sklep

Urejanja gradiva v depoju smo se lotili v smislu iskanja rešitev za vzpostavitev boljšega in preglednejšega načina hranjenja in zmanjšanja morebitnih tveganj za gradivo. Trdimo lahko, da smo depo uredili do takšne mere, da so predmeti ustrezno dokumentirani ter izpostavljeni manjšim tveganjem kot doslej. S tem pa delo še zdaleč ni zaključeno, saj bo treba odpraviti še vsa tista tveganja, ki smo jih zaznali pri delu, in pripraviti protokole za njihovo spremljanje.

Še vedno pa ostajajo odprta vprašanja, kako zagotoviti ustrezne razmere za ohranjanje predmetov ob nenehnem dotoku gradiva in omejenem depojskem prostoru, kako motivirati zaposlene za permanentno izvajanje preventivne konservacije in kako prepričati ustanovitelje, da to področje izdatneje finančno podprejo.

Literatura in viri

Arhivski vir 1: ARHIV PMM, Pokrajinski muzej Maribor – arhivski fond Vrišer Andreja; Vrišer Andreja, *Problematika slovenske kostumske zbirke in pedagoško delo s kostumologijo v muzeju*, 1976, str. 11–12.

Arhivski vir 2: ARHIV PMM, Pokrajinski muzej Maribor – arhivski fond Vrišer Andreja; Vrišer Andreja, *Poročilo o opravljenem delu v letu 1993*.

Arhivski vir 3: ARHIV PMM, Pokrajinski muzej Maribor – arhivski fond Vrišer Andreja; Vrišer Andreja, *Poročilo o opravljenem delu v letu 1992*, 20. 1. 1993.

MICHALSKI, Stefan: *Nega in ohranjanje zbirk*. V: Mikuž, M. (ur.), *Upravljanje muzeja, praktični priročnik*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, Ministrstvo za kulturo RS, ICOM Slovenski odbor, 2011, 79. URL: https://www.nms.si/si/files/default/muzej/sluzba-za-premicno-dediscino/upravljanje-muzeja_prakticni-prirocnik.pdf, 13. 9. 2021.

POREKAR KACAFURA, Irena: *Urejanje depoja kostumske zbirke*. V: Ana Motnikar (ur.), *Konservator-restavrador: povzetki strokovnega srečanja* 2012. Ljubljana: SMS, DRS, SEM, 2012.

ŠUBIC PRISLAN, Jana: 1.3 Etika v konservatorstvu-restavradorstvu. V: Zoran Milić in Irena Porekar Kacafura (ur.), *Priročnik 1: Muzejska konzervatorska in restavratorska dejavnost*. Ljubljana: Skupnost muzejev Slovenije, 2014.